

Год. I.

Ноемврий 1924

Кн. II.

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА

МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ.

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION

DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ДАРЪ

ОТЪ

МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — SOFIA

ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — IMPRIMERIE P. GLOUCHCOFF

ГРАДЪ ВОДЕНЪ.¹

I. Описание и население.

Пътътъ, който води отъ българското село Острово² за Воденъ, минава по стария Егнатиски римски пътъ (*via militari Egnatia*), въ продължение отъ три часа, между клоноветѣ на планинитѣ Ниче и Дурла, по посока отъ западъ къмъ изтокъ. Между тия два планински клона се образува отъ Острово до Воденъ една тѣсна продълговата долина, която отначало се разширява, а по срѣдата си има форма

¹ Отдавна бѣхъ обещалъ на воденци да издамъ своитѣ бележки за г. Воденъ и Воденско. Но поради тежкитѣ обстоятелства, които сложиха щастието на живота ми, неможахъ да изпълня това си обещание. Сега, следъ нѣколкогодишно мое отсъствие, като се намерихъ отново между своитѣ приятели, рекохъ да изкарамъ изъ моята разбъркана архива ония бележки, които ми се видѣха най-интересни за Воденъ, като си запазвамъ правото при сгодно за мене време да сгруппирамъ и останалитѣ си бележки, та да издамъ едно пълно описание на Воденъ и Воденско съ орографията и хидрографията му и съ нѣкои други бележки, каквито имамъ.

Авторътъ.

² Острово, заселено недалеко отъ едноименното езеро, къмъ североизточната му частъ, станция на желѣзницата Солунъ—Битоля, и административенъ центъръ въ турско време на едноимена нахия (малка околия) припадаща къмъ Воденската каза (околия). По подробно за него описание ще дадемъ на отдѣлно мѣсто.

Отъ Острово пътътъ за Битоля минава презъ равнината на с. отъ езерото и презъ планинската мѣстность покрай южнитѣ предпланини на Ниче, после презъ седловината при с. Горничево, водораздѣлтътъ между островския и битолския басейни, спуска се къмъ с. Баница ($1\frac{1}{2}$ ч.), отъ гдето по шосе се повръща къмъ с. з. по източния край на Леринската равнина, и по-нататъкъ презъ една възвишеность, която отдѣля последната отъ Битолската равнина и при с. Секулево по мостъ презъ едноименната рекичка и по равнината достига до Битоля. Растоянието отъ Острово до Горничево е 5 часа, а отъ Горничево до Битоля — 10 часа. А растоянието отъ Солунъ до Битоля е $35\frac{1}{2}$ часа.

на стѣсненъ басейнъ, въ чийто край се простира малкото блатисто Нисиско или Теовско езеро, и подиръ презъ селото Владово се стѣснява. Тука презъ самото село тече рѣката Вода, която извира отъ Ниче и пада шумно отъ педесетъ метра височина въ живописенъ водопадъ. По-нататкъ пѣтътъ следва презъ разкошни градини, лозя и малки морави, които отъ западъ украсяватъ града. Предъ самия входъ на града се образува една прекрасна и прочута мѣстность, наричана Чинарлъкъ, презъ срѣдата на която живописно тече р. Вода, а отъ дветѣ ѝ страни има редъ високи и сенчасти платани (чинари). Тази мѣстность, споредъ турския географъ Хаджи-Калфа (отъ XVII-ия вѣкъ),¹ може да се счита за една отъ най-красивитѣ въ свѣта. Тука на едно голѣмо пространство и въ форма на полукръгъ, Дурла като взима посока къмъ югъ, а Ниче като продължава къмъ изтокъ, образува се голѣма и висока тераса, върху която, на височината отъ 300 метра отъ равнината, красиво е разположенъ при политѣ на Ниче градътъ Воденъ (нѣкогашната македонска столица Едеса и Еге), при стария римски пѣтъ *via Egnatia*, на разстояние 16 часа северозападно отъ Солунъ. Къщитѣ му сж сгушени една до друга, като че ли всичко се е стремѣло да получи изгледъ къмъ хубавата околность и къмъ шумнитѣ водопади, които буйно се спускатъ отъ една поразителна височина въ дълбоката, прилична на земенъ рай, долина, наричана Лжгъ, дето нѣкога, споредъ свидетелството на Херодота, се намирали градинитѣ на гордиеца Мидасъ, пълни съ саморасли рози, една отъ друга по-благоуханни, и Силенъ, отивайки на ловъ, билъ заловенъ отъ македонци (*Нрод.* 7, 26, 8, 138; *Ξενοφ.* *Ἀνάβ.* 1, 2, 8; *Curt.* 3, 12; *Abel* *Makedon.* S. 112).

Отъ това високо мѣсто на Воденъ въ ясно време се виждатъ Солунъ съ морето, свещениятъ Атосъ, висовърхниятъ и снѣжниятъ Олимпъ. Мѣстоположението на града и околностьта му сж описани отъ разни именити пѣтешественици, като Hadschi Chalfa, p. 87; Pouqueville vol. 3 p. 90; Cousinery, vol. I, p. 78; Leake, vol. 3. p. 268—72; Griesebach, vol. 2, s. 83; Hahn, *Reise von Belgrad n. Salon.* s. 199; Tafel, *Tessalon.* p. 308—9, *Egnatia*, p. 50; B.

¹ Hadschi Chalfa: *Rumeli und Bosna*, стр. 87.

Кжнчевъ: Една разх. по Солунско вж. „Книжници“ (Солунъ) 1889, кн III стр. 21—23; А. Шоповъ: изъ живота и полож. на бълг. въ вилаетитѣ; Пловдивъ, 1893, стр. 188—213; Архимандр. Антонинъ: Поѣздка въ Румелию, стр. 189; Ami Boué, Turquie, vol. I p. 186; M. Delacoulonche, Rev. d. soc. sav. IV. 649 и др., отъ които най-доброто, изглежда да е описанието на англичанина Leake.

Градъ Воденъ, заемайки едно таково прекрасно мѣстоположение, единствено въ Балканския полуостровъ, държи вратата на горната и долната частъ на западна Македония чрезъ образуваната тѣсна долина между Ниче и Дурла, която служи за преходъ между две равнини, Солунската и Битолската. Поради това още отъ старо време той е ималъ важно комуникационно значение. Презъ него, както казахме, е минавалъ и най-важниятъ римски воененъ пжтъ „via Egnatia“, който съединявалъ Македония съ древния Римъ. Презъ него минава днесъ желѣзницата между Солунъ и Битоля.

Воденъ, споредъ една статистика отъ 1911, 12 год. има 11,200 жители, измежду които 6170 жители сж българи и 4340 ж. турци, а останалитѣ сж власи и цигани. Етнически гърци въ Воденъ никога не е имало, но патриаршиститѣ българи отъ гърцитѣ се считатъ за гърци, като се наричатъ отъ тѣхъ българогласни елени.

Главно занятие на жителитѣ е отглеждането на свиленитъ буби, поради което всички кжщи въ Воденъ иматъ широки прустове и широки стаи, нарочно направени за хранене на свилени буби. Друго важно занятие на воденскитѣ жители е овощарството и лозарството. Воденъ е главното мѣсто, отъ гдето Солунъ се снабдява съ плодове. Тукъ се раждатъ въ голѣмо количество череши, круши, ябълки, праскови, смокини, сливи, нарове, сирки и хубаво десертно грозде. Воденъ е и главното тържище на мегленския червенъ пиперъ. На второстепенно мѣсто идатъ другитѣ обикновени занаяти.¹

Поради голѣмитѣ водни сили, които тукъ изобилствуватъ, има изгледъ да се развие хубава фабрична промишленостъ, както вече има нѣколко фабрики за брашно, сапунъ и други.

¹ Книжници (Солунски), кн. III, стр. 21—23.

II. Старото и новото название на града.

Воденъ въ най-старо време се наричалъ и Едеса, и още тогава е билъ прочутъ по напояваната си отъ води почва. Едеса е фриго-мидийско название и означава изобилие на води. Сжщо у старитѣ се споменува и подъ името Еге. И това название има сжщото значение на първото въ отношение на водитѣ.¹ Споредъ Птолемея, Едеса и Еге били два различни града; но като мавзолей на царете и като македонски Персеполъ се именува винаги Еге и никога Едеса; и двата, казва О. Abel, трѣбва да поставимъ съвсемъ наблизно единъ до други, тъй като въ старо време градътъ се продължавалъ дори до по-долната долина; по-нататъкъ сжщиятъ авторъ, като продължава, казва, че канарата била естествениятъ акрополъ (укрепление) и поставя Едеса въ долината и споредъ Птолемея малко по-наизтокъ, а Еге върху планината. И въ прибавка на всичко това казва, че тука е била люлката на македонската сила; въ чистия планински въздухъ на това мѣсто е крепнѣлъ младиятъ народъ, и всѣки неговъ погледъ примамливо е поставялъ предъ очитѣ неговитѣ надежди и молитви. Върху канарата на Еге имали гнѣздото си орлитѣ, които съ крилата си щѣли нѣкога да обгърнатъ половината свѣтъ, което и стана при Александра Велики.

За българското название Воденъ, дадено на града още презъ срѣднитѣ вѣкове и което е преобладавало до сега, привеждаме тука нѣколко авторитетни мнения, измежду които на първо мѣсто на грѣцкия македологъ Димица, който казва: „третото название (новото) Воденъ (освенъ Едеса и Еге) нищо друго не означава на български, освенъ каквото означаватъ дветѣ стари имена на грѣцки, сиречъ мѣсто съ изобилни води; това име е дадено отъ заселилитѣ се презъ срѣднитѣ вѣкове тука жители българи, които и рѣката, която минава презъ него, нарекли Вода; отъ тази епоха, тия нови жители, като се установили на това мѣсто окончателно, наложили му и омразния си езикъ (*καὶ τὸ ὑλωσοάριον αὐτῶν*), и по този начинъ старото название отстѣпило на новото, което

¹ Вж. Хомеръ Ил. 13, 21, Одис. 5,381; *Nesuch*, въ думата *ἀίγες* (егесъ), която у дорийцитѣ означавала вълни; сродни на тази дума сж латинската *aqua* и у германцитѣ *Aachen* (*Aix*), по аналогия на които *Aquae* и *Aachen* се образувало и името Еге.

е преобладало презъ всички по-нататъшни вѣкове, презъ които отъ византийцитѣ се споменува като градъ укрепенъ съ стѣни и съ кули голѣми, като е билъ чрезъ тѣхъ непристъпенъ за неприятелитѣ.¹ Отъ византийскитѣ писатели привеждаме Кедрина,² който споменува българското название на града: „Крепость Воденъ, разположена върху отвесна канара, презъ гдето пада водата на Островското езеро; тази вода подъ земята тече и тамъ се скрива. «(Φρούριον δὲ τὰ Βοδηρὰ ἐπὶ πέτρας ἀλοτόμου χειμερινοῦ, δι' ἧς καταρρέει τὸ τῆς λίμνης τοῦ Ὀστρούβου ὕδωρ, ὑπὸ γῆς κάτωθεν ὄρεον ἀφανῶς, καλεῖται ὑποδύμενον ») Отъ което мнение на Кедрина за течението на водитѣ тукъ, както и отъ едно друго привеждано по-късно отъ Кантакузена (*Καντακουζ.* 2,453.) относно воденскитѣ води, Grisebach (В. 2. S. 101) прави своитѣ научни заключения и дѣли физическата история на Воденската долина на три периода: 1) подземното течение на водитѣ до 12-ия вѣкъ, 2) разширението на езерото дори до града отъ 13-ия до 15-ия вѣкъ и 3-о сегашното състояние на водитѣ.

Отъ новитѣ писатели за българското название на града Воденъ привеждаме за любопитство само нѣколко или ония, чиито цитати случайно ни попаднаха на ржка:

Tafel Thessal, p. 308, not. 22 „Edessamque ab hodiensis Bodinis s. Vodinis (bulgarice a bona aqua sic dictis) reapse non differe, sequens tractatio in clara luce collacabit“. Cousinery Voy. vo. 1, p. 75 „jusqu'à Edessa ou Vodina. Les Bulgares ont ainsi nommé cette dernière ville, à cause des belles eaux qui se précipitent en cascades dans la plaine“. O. Abel p. 114. „Wie also heute dem bulgarischen wort Boda, wasser auch im Alterthum von ihrer Wasser fülle Aegae“. Falmerayer, Alban. 3. Abth. p. 21. „Hauptstadt Woden, wo weiland in einer lachenden, cascaden reichen Landschaft das alte Edessa stand.“

II. Исторически прегледъ на гр. Воденъ.

Относно древната история на Едеса за жалость малко се знае до днесъ, защото отъ гръцкитѣ историци нито Херодотъ, нито Тукидитъ го споменуватъ. Споредъ издирванията на О. Abel (с. 128) градъ Едеса, столицата на областта

¹ Δημιττα, Αρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, ἡέρας δεύτερον p. 26.

² Кедрин. 2,453.

Иматия, първата люлка на старото Македонско царство, е най-древния градъ на Македония и е съществувалъ преди Карана, при когото 814 год. пр. Хр. е билъ завладѣнъ и направенъ столица. Отъ негово време той градъ се споменува и подъ названието Еге, отъ укрепеното селище, основано отъ него върху канарата на източното планинско подножие, гдето се намира сега частъ отъ града Воденъ. Еге е служилъ за преградие или укрепление на столицата Едеса, считалъ се и мавзолей или гробница на македонскитѣ царе. Градъ Едеса е останалъ като македонска столица до царуването на Архелая (413—399 г. Пр. Хр.), който премѣстилъ столицата си въ гр. Пелла, въ областта Ботиея, недалеко отъ сегашния гр. Енидже, за да бжде по-близо до морето и да може да се възползува отъ хода на междуособнитѣ войни между грѣцкитѣ републики и за тѣхното по-лесно завладѣване, което и стана при Филипа и неговия синъ Александъръ Велики.

И следъ премѣстването на столицата въ Пелла, Едеса или Еге останалъ единъ отъ най-хубавитѣ градове на Македония, единъ видъ огнище на държавата и свещена резиденция на царетѣ. Тука въ Еге-Едеса македонскиятъ царъ Филипъ билъ убитъ въ надвечерието на похода си срещу Азия, когато при най-голѣмъ блѣсъкъ извършвалъ свадбенитѣ тържества на дъщеря си съ епирския царъ.

Градъ Едеса при наследницитѣ на Александъръ Велики и особено при Антигона (274 г. пр. Хр.) е претърпѣлъ много нещастия отъ войната съ епирския царъ Пиръ, отъ чието наемни войници келти били ограбени градътъ заедно съ скъпоценноститѣ въ царскитѣ гробници, които били разровени, и коститѣ на мъртавитѣ най-неблагодариво разхвърлени на горе на доле.

Презъ началото на римското владичество, което почва отъ 147 г. пр. Хр., градъ Еге-Едеса е билъ подъ владѣнието на римския сенатъ. Тигъ Ливий го споменува за единъ отъ виднитѣ градове (*nobilis urbs*). При междуособнитѣ цивилни войни на римскитѣ триумвири за завзимане властта въ държавата и за господството надъ свѣта, Едеса, намирайки се на главния пътъ (*Via Egnatia*), служелъ е като мостъ за преминаване отъ едната страна къмъ другата. При първата междуособна война военниятъ станъ на Помпея се намиралъ близо до Едеса въ гр. Беръ (*Βέρροια*—Бероя). Градоветѣ Еге-Едеса,

Солунъ, Пелла и Беръ, понеже се намирали на пътя, презъ който минавали римскитѣ войски, били обявени за свободни и за нѣколко време императорски, но въ началото на царуването на Октавия Августа Едеса е станалъ пакъ сенатски, което е траяло до царуването на Тиберия (15 години следъ Христа). Тогава следъ едно оплакване отъ страна на македонцитѣ до Тиберия срещу изнудванията и грабежитѣ на разнитѣ римски чиновници, той пакъ е станалъ императорски и между друго многобройнитѣ тежки данъци се намалили. Но въ 44 г. следъ Хр. Императоръ Клавдий пакъ е повърналъ на сената областитѣ Македония и Ахаия (Гърция).

При императоритѣ, особено при Галиена (252 г. сл. Хр.) гр. Едеса е пострадалъ отъ навлѣзлитѣ въ Македония презъ Илирия и презъ Тракия готи.

При раздѣлянето на цѣлата Римска империя на четири екзархати при Диоклетиана и при Константина велики (306—336) Едеса е влизалъ въ втория екзархатъ (Илирия съ Македония). При Диоклетиана Едеса се намиралъ подъ властта на неговия съуправителъ Галерия, а при Константина Велики — на неговия роднина Далмациусъ.

По нататкъ Едеса трѣбва да е пострадалъ много отъ навлизането на готитѣ, особено на остготитѣ при императора Зенона въ 488 г., отъ двамата Теодориховци (отъ Валамира и отъ Трияревия синъ), които били на служба при византийския императоръ и разорили града съ нечувана жестокостъ. Едеса е била тогава, така да се каже, нѣщо въ роде на корпусна квартира на императорската армия. Споменуватъ се отъ историчитѣ имената на генералитѣ Сабиниянъ, Филоксенъ и Онулфъ (очевидно готъ) и още единъ висшъ сановникъ на име Адамантий като императорски намѣстникъ на цѣлиятъ Илирикъ, който временно е живѣлъ тукъ, и изглежда по такъвъ начинъ, че Едеса е билъ тогава значителенъ и вѣроятно укрепенъ градъ. Като такъвъ ние го срещаме и по-нататкъ при Самуиловитѣ войни и при превземането на града отъ сръбския кралъ Душанъ.

Отъ VI вѣкъ нататкъ гр. Едеса трѣбва да е пострадалъ много отъ навлизанията на разни народи, като хуни, славяни, анти (при Юстиниана, 527—565 г.), особено по-нататкъ отъ славянитѣ, придружени отъ българитѣ, които оставатъ за постоянни негови жители и името му преименували

въ Воденъ, което име отъ IX вѣкъ почва официално да се споменува и отъ нѣкои византийски писатели.

При царуването на Никола, както и при неговия синъ царь Самуилъ, въ Воденъ е ималъ своя замъкъ войводата Драгшанъ. Воденъ за малко време е билъ и столица на Западното българско царство и седалище на българския патриархъ. При царя Самуила, чиято държава се простирала на югъ до Бѣло море, около Воденъ сж се водили най-ожесточени сражения между византийци и българи. Въ време на тия войни, Воденъ презъ 1003 г. преминалъ въ ржцетѣ на византийцитѣ следъ една силна съпротива и следъ като, както казва Скилица, самъ царь Василий взелъ лично участие въ обсадата. Всички заробени Василий преселилъ въ Волерось,¹ а войводата Драгшанъ, къмъ когото той се показалъ особено милостивъ, оставилъ да живѣе въ Солунъ и го оженилъ, споредъ Скалица, за дъщерята на началника на перибатеритѣ² на църквата Св. Великомжченикъ Димитри, патрона на гр. Солунъ, отъ която гъркиня, макаръ и да ималъ нѣколко деца, се опиталъ на 3 пжти да избѣга, „подбуденъ, споредъ Schlumberger, отъ дивата любовъ къмъ свободата, характеристична за всички тия български ратници;“ на третия пжтъ уловенъ билъ по заповѣдъ на царя и забитъ на колъ.³ Такива били юначеството и неукротимата енергия на тоя младъ народъ,

¹ Това мѣсто Schlumberger еднѣжъ опредѣля върху двата брѣга на р. Марица, къмъ вливането на тази рѣка въ Бѣло море (L'Épopée Byzantine, t. II, p. 223), а другъ пжтъ, както се вижда въ изложението по-нататкъ, къмъ долна Струма.

² Cedrenus, II, 454. Мжчно е да се опредѣли, въ какво се е състояла тази служба на перибатеритѣ.

³ „Draxan, le commandant bulgare de Vodhena, homme de guerre consommé, obtint du basileus la permission de vivre à Salonique. Basile, toujours prompt à l'indulgence pour le courage malheureux, le maria, raconte Skylitzés, à la fille du chef des péribataires de l'église de Saint-Démétrius l'Athlophore, ainsi qu'on désignait d'habitude le glorieux mégalomartyr patron de cette cité. Cette épouse grecque donna deux enfans à Draxan. Plus tard, ressasi, lui aussi, par cet amour sauvage de la vie libre qui semble avoir été la caractéristique de tous ces guerriers bulgares il s'enfuit, abandonnant probablement sa nouvelle famille. Lui aussi fut repris. Il eut encore deux enfans de sa femme, puis, incorrigible, se sauva derechef dans sa chère Bulgarie. Une troisième fois on le ramena prisonnier. Cette fois le basileus exaspéré le fit empaler (Schlumberger, L'Épopée Byzantine, seconde partie, Paris, 1900 p. 224—225).

твърдъ и гордъ, такава е била страстта, която той е хранилъ къмъ своята свобода, казва Schlumberger, щото тази последна частъ отъ борбата трѣбваше да продължава още 15 години, докато вратътъ на последния български боляринъ билъ прегънатъ подъ тежкия кракъ на ромейския царь.¹ Подиръ малко, градътъ отново преминалъ въ ржцетѣ на българитѣ. Неговото многобройно население, разказва Скилица, бѣ се възбунтувало срещу императорското управление, вѣроятно следъ като избило, или поне изгонило византійския гарнизонъ сигурно въ следствие на нѣкакво предателство.

Следъ смъртта на Самуила (1014 г.), още презъ първитѣ хубави дни на пролѣтътъ отъ год. 1015, Василий, следъ като си починалъ въ Солунъ отъ боя при Бѣласица, обсадилъ метежния градъ съ най-голѣма сила, щото неговитѣ защитници били скоро принудени да се предадатъ безусловно. Единъ силенъ гръцки отрядъ билъ оставенъ въ Воденъ. Въ тоя случай, за да се избегне повтарянето на подобни инциденти, които толкова закъснѣвали общото умиротворение, жителитѣ на нещастния градъ били вкупомъ заточени въ приморския кантонъ Волеронъ, (*Βολεροον*) при долна Струма, който бѣ вече далъ прибѣжище на толкова много победено население още отъ началото на тази страшна война.² После, за да възпре по-нататъшни български нахълтвания въ тѣзи страни, царь Василий заповѣдалъ да построятъ въ защита на мрачния тѣсенъ проходъ, при изхода на който се намира гр. Воденъ, две силни укрепления (кастра), едното при самото дефиле, съ характеристикното име „Кардия“ (сърце), а другото „Св. Илия,“ вѣроятно поради нѣкаква черквица или нѣкакъв мѣнастиръ тука на близо въ честь на „Св. Илия,“ този светецъ отъ Ветхия Заветъ, толкова почитанъ отъ византйцитѣ. Следъ това Василий се възвърналъ изново при своята главна квартира въ Солунъ.³ Въ края на 1017 год.,

¹ „Telles étaient la bravoure, l'indomptable énergie de ce peuple jeune, rude et fier, telle était la passion qu'il professait pour son indépendance, que cette dernière partie de la lutte devait durer quinze années encore avant que la nuque du dernier archonte bulgare eût ployé sous le pied pesant du basileus de Roum (G. Schlumberger, *ibid.* p. 226).

² Виж. бѣл. 1-а отъ предната страница.

³ ... dès le printemps de cette nouvelle année 1015... Dès les premiers beaux jours, Basile, qui avait très certainement passé le reste de l'hiver à Salonique, dut en hâte faire reprendre les armes à ses trou-

безпощадниятъ водителъ срещу българитѣ нареченъ българоубийца, прекаралъ на почивка тука.

Въ края на XI-ия и въ началото на XII-ия в. (1096—1101) Воденъ се споменува отъ лѣтописцитѣ на I-ия кръстоносенъ походъ, който е ималъ своя маршрутъ презъ Via Egnatia.¹

Въ началото на XII-ия в. Воденъ за малко време е влѣзълъ въ владѣнията на Солунското кралство (подъ Бонифация Монферата), следъ чието унищожение императоръ Йоанъ II Ватацесъ го отстѣпилъ на экс-императора Теодора (Ангела Комнена), но следъ малко му го отнелъ, поради тайното му съучастие въ войната на Михаила (неговъ внукъ) противъ императора.

По-късно Воденъ билъ завладѣнъ отъ сѣрбитѣ, при Стефанъ Душана (1342), но следъ 13 години (1355) тия страни минали отново подъ властта на византицитѣ.²

При царуването на Султанъ Мурадъ Худавендикяръ Воденъ билъ завладѣнъ отъ турцитѣ, отъ пълководеца Тимурташъ паша въ год. 1382.

pes. Il s'agissait de reconquérir la forte place de Vodhena, l'ancienne Edesse des rois de Macédoine, enlevée par les Grecs, on se le rappelle, en l'année 1003 et qui venait de leur échapper à nouveau. Sa nombreuse population, raconte Skylitzès, s'était soulevée contre le gouvernement impérial, probablement après avoir massacré, pour le moins chassé la garnison byzantine, certainement en suite de quelque trahison.

Le chroniqueur, comme toujours, ne donne aucun détail. Il dit seulement que Basile attaqua la ville rebelle avec la dernière violence et que ses défenseurs furent bientôt contraints de se rendre à merci. Pour éviter le retour de pareils incidents, qui retardaient d'autant la pacification générale, les habitants de la malheureuse cité furent en bloc déportés dans ce canton maritime de Voléros sur le bas Strymon qui avait donné asile, déjà à tant de populations vaincus depuis le commencement de cette terrible guerre. Puis, pour empêcher à l'avenir de nouvelles incursions bulgares en ces parages, le basileus fit construire, pour la défense de la sombre et étroite passe au sortir de laquelle Vodhena est bâtie, deux forts kastra. Il donna à l'un construit en plein défilé le nom caractéristique de Kardia, à l'autre celui de Saint-Élie, probablement à cause de quelque chapelle ou monastère du voisinage, bâti en l'honneur de ce grand saint de l'ancien Testament si vénéré des Byzantins. Puis Basile regagna une fois de plus son quartier général de Salonique. (Schlumberger, L'Épopée Byz. Sec. partie, Paris, 1900, p. 352—354).

¹ P. Matkovic, Putov. po Balk. pol., Rad. XLII, p. 88 и 95. Notitiae episcopatum, 12, 83, ed. Parthey, p. 241.

² Cantacuz. Hist. ed. Bonnae, III, p. 120—129.

Презъ кърджалийско време и при Али паша янински, Воденско, Берско, Костурско и Коженско се управлявали отъ общъ вилаетски коджа-башия, назначаванъ съ султански ферманъ. Последниятъ такъвъ е билъ Тръпко Чалъкътъ, род. отъ Воденъ, до гръцкото възстание (1821).¹

Борбитѣ, които предшествували гръцкото възстание отъ 1821 г., както и самото гръцко възстание противъ турския яремъ, били посрещнати съ голѣмо съчувствие въ Воденъ и околията му, както на всѣкъде въ Македония и по цѣлия Балкански полуостровъ. Отъ тукъ сж излѣзли борцитѣ: храбриятъ Карамицо, отъ с. Ошляни (съсипано при Негушкото възстание) и Константинъ Бино отъ Воденъ. Дѣйността на тия хора, както и на други такива отъ близки на Воденъ околии, казва Колокотронисъ, била такава,² щото Портата, безсилна да ги унищожи, трѣбвало е да влезе въ споразумение съ тѣхъ и да припознае тѣхното арматолство, или съ други думи да признае села свободни почти на всѣкъде въ Македония.³

Тукъ българскиятъ родъ на Държиловци, който живѣлъ около Воденъ и Острово и който възстаналъ още при Али-паша янински, принуденъ билъ да изгори своя главенъ пунктъ с. Държилово и да се изсели.⁴

Относно какъ охотно българитѣ отъ тия мѣста се при- тичали въ борбата противъ турцитѣ, свидетелствува една българска народна пѣсенъ, която чухъ да се пѣе на една свадба при учителствуването ми въ гр. Воденъ презъ учебната 1887/88 година и отъ която привеждамъ тукъ запомне- ния куплетъ:

¹ Синъ на Тръпко Чалъка е билъ Тръпче Стояновъ, виденъ и заслужилъ българинъ, тествъ на Георги Кандиларовъ, дългогодишенъ директоръ на Солунската българска м. гимназия, а сега пенсионеръ. Братъ на покойния Тръпче е Андрей Стояновъ, бившъ квесторъ въ I Вел. Учред. Нар. Събрание, бившъ губернаторъ видински и варненски.

² Colocotronis: La Macédoine, Paris, Berger-Levrœuet, 1919, 8-о р. 331/332.

³ Ibid.

⁴ Иречекъ: Исторія Болгаръ, стр. 679; Верковичъ, Описание быта Болгаръ, населяющихъ Македонію, Москва, 8-о 1888, стр. 28—30, 31 и прод. 45. Вж. и прѣв. на български.

Що ми е милу ле маму, хемъ драгу,
 Башъ капиданъ ле маму да бидамъ (2)
 Въ Перишорската ле маму планина (2)
 Въ Караташката ле маму дулина (2)
 Надъ сидумдесентъ ле маму юнаци (2)
 Су седумъ ле маму байраци (2)

.....
 .....

Панайотъ Наумъ отъ Воденъ е взелъ участие въ възстанието, организирано въ 1822 г. въ Македония. Той и нѣкои други се събрали въ мѣнастира на с. Добра „Пресв. Богородица“, близо до гр. Беръ, гдето очаквали, споредъ обещанието на организатора на гръцкото възстание, Александъръ Ипсиланти, да получатъ муниции чрезъ единъ гръцки генералъ отъ руската армия, като решили всѣки войвода въ своя районъ да обяви революцията, и, веднага следъ пристигането на гръцката флота отъ Напилионъ, да завзематъ мостоветъ на р. Вардаръ, дефилето Темпи и Костурското дефиле.¹

Ангелъ Гацо отъ Воденъ взелъ участие въ негушкото възстание.²

¹ V. Colocotronis: La Macédoine, Berger-Levrault, 1919, 8-о, p. 352

² Pouqueville, III, p. 529 sq. Zinkeisen, I. p. 465 sq. Finlay I. p. 254 sq. Gervinus I. p. 378 sq., Philippides: Insurrection et destruction de Naoussa, p. 33 sq. Вж. за тѣзи цитати Colocotronis, la Macédoine, стр. 351.

Тѣзи имена на воденски герои въ гръцкото възстание, както и имената отъ цитата подъ бел. 1-а, по единъ своеобразенъ начинъ почтениятъ авторъ гръкъ посочва за гърци, както и всичко македонско за гръцко. А пъкъ на стр. 372, покрай друго, казва, че измежду балканскитъ християнски народи само българитъ, като долень и простъ народъ, не сж се отзовали на апела за възстание на гръцкия революционеръ Ригасъ Фереосъ, апелъ съдържанъ въ преведената на френски отъ г. Колокотронисъ гръцка народна пѣсень:

Bulgares, Serbes, Albanais, Grecs,
 Insulaires ou du Continent du même élan
 Ceignons tous l'épée pour la liberté.

Г-нъ Колокотронисъ не счита тѣзи македонски юнаци за българи и иска нѣкои други да се явятъ, кой-знае отъ къде. Това, мислимъ, е една голѣма клевета. Ние даже по-горе приведохме и една българска народна пѣсень отъ Воденско, относно съ каква ревностъ презъ онова време юнацитъ отъ Воденско, пѣейки по български (а защо не по гръцки?), се събирали на чети въ Перишорската планина и Караташката долина (мѣста около г. Негушъ), за да помогнатъ на възстаналитъ гърци християни противъ угнетителитъ турци.

Легендарниятъ Марко Боцарисъ, или по право Марко бѣчварътъ, е родомъ отъ Воденъ. Той е емигриралъ въ планината Сулио и е станалъ прочутъ въ цѣла Европа подъ гръцкото име Боцарисъ.¹

III. Църковно-училищно и национално развитие на българитѣ въ Воденъ и Воденско.

Безъ да се знае годината или времето кога се е въвело за пръвъ пѣтъ тука християнството и се е основало първото воденско епископство, отъ църковнитѣ историци се поменува само единъ неговъ епископъ подъ име „Исидоръ най-смирени (*ἐλάχιστος*) епископъ на едесянитѣ (*τῶν Εδεσσαίων*), който взелъ участие въ шестия църковенъ съборъ.“²

При царуването на Самуила въ Воденъ, макаръ за малко време, е било пренесено седалището на българскитѣ патриарси. Въ тогавашно време български патриархъ тука е билъ Германъ.³ Следъ окончателното настаняване на българскитѣ патриарси въ Охридъ и следъ утвърдението правата на Охридската българска автокефална църква отъ Василия Българоубиецъ съ хрисовулъ около 1019 г., Воденъ преминалъ подъ духовното ведомство на тази църква и подъ него се намиралъ до унищожението ѝ (1767 г.).

Отъ времето, когато е билъ Воденъ подъ Охридската българска автокефална църква, останали сж до сега нѣкои паметници, които привеждаме тукъ:

1) Единъ надписъ отъ 1619 год. на мраморенъ съсждъ за св. вода въ гръцката митрополитска църква „Св. Богородица“:

† Δέσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Ἀγγελάκη καὶ μέγα λογοθέτα τῆς αἰ (πρώτης) Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας ἔτους ζοζῆ Δίμος. († Моление на божия рабъ Ангелаки, великъ логотетъ

¹ „Un de ces Slaves, Botchar, né à Vodena, émigré au mont souliou, est devenu célèbre dans toute l'Europe sous le nom grec de Botzaris“ Cyprien Robert: Les Slaves de la Turquie, p. 202, вж. Colocotronis, la Macédoine, стр. 374; Иречекъ, История Болгаръ, стр. 679, вж. и българския преводъ стр. 660.

² Δημιτσοῦ, Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, μέρος δεύτερον Ἀθήνησι, 1874, стр. 33.

³ Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи правосл. церквей, Москва, 1871, стр. 39. гдето се споменуватъ две имена Германъ и Гаврилъ.

на Първа Юстинияна и цѣла България. Година 7127. Димо)¹.

2) Надпись отъ 1659 год.. на сребърнитѣ кори на евангелието, пазено въ гръцката митрополия:

Воскресеніе Христово снѣ евангелие . . . светомѣ Ятанасіе ѿ Вохрища² манастріе ктитор кир хачита поп Димъче и ктитор кир иеромонахъ Іакимъ и положише (500) драма сребро те имъ ста деннадесетъ хиладае аспре мастор Панајотъ ѿ Скопје и Іано ѿ Пазар и почеше иъни дни іѣ и се направи іѣлана кѣ дни ѿ Христово рздаство ахнѣ и Богородице представлени

Отъ по-ново време имаме единъ списъкъ (въ олтаря на лѣво) на ктитора и спомощници на църквата Св. Врачъ. Църквата е поправена въ 1843 г.:

Μποζήν, Στοιάν, Στίσι, Πέτσι, Μλίνο, Σφέτας, Μλίνας, Δήμου, Δέλιου, Βελίνας, Ζλάτας и др.

Следъ подпадането на Воденъ подъ духовното ведомство на Цариградската патриаршия, той и епархията му се управлявали отъ гръцки владици, които немогли направо да се разбиратъ съ народа, защото не знаели български, за което нѣщо имаме свидетелство отъ края на XVIII-ия и отъ началото на XIX-ия в., отъ учения френець Кузинери.³

Воденската епархия, на западъ отъ Солунъ, казва Кузинери, цѣлата е населена съ българи (. . . diocèse peuplée entièrement de Bulgares). Ето защо „всички архиепископи, които дохождатъ въ Воденъ, ако и гърци по народность, казва той, сж принудени да научатъ български езикъ; тѣхната епар-

¹ По преписа у Милюкова (стр. 226 и 227 отъ кн. Български старини изъ Македония, събрани отъ Йорд. Ивановъ, София, 1908), Вж. и за другитѣ по-нататъшни преписи на старини въ сжщата книга.

² Вохрища = Въдрища въ Пазарската кааза (Пазаръ = Енидже-Вардаръ). Вж. книгата Български старини изъ Македония, събрани отъ Йорд. Ивановъ, София, 1908 г., стр. 226 и 227. По преписа у Милюкова.

³ Кузинери е билъ добъръ познавачъ на южна Македония: той е служилъ като канцлеръ въ френското консулство въ Солунъ презъ 1773 и 1779 г.; отъ 1786—1793 г. билъ титуляренъ консулъ въ Солунъ и най-сетне въ време на реставрацията отъ 1815 г. заелъ пакъ сжщата длъжность. Тогавя именно отново е обиколилъ южна Македония и написалъ съчинението си Voyage dans la Macédoine par Cousinéry, Paris 1831, 2 vol. Ще рече неговитѣ сведения отъ края на XVII сж провѣрени съ нови данни презъ първитѣ години на реставрацията. Кузинери на всѣкжде се явява горещъ елинофилъ, но въ този случай е много безпристрастенъ спрѣмо българитѣ. (Вж. Йорд. Ивановъ, Българитѣ въ Македония, II изд. София, 1917 год. стр. 204).

хия се състои отъ 100 села и повече, чиито селяни говорятъ само тоя езикъ, а сжщо така и турски. Българскитѣ жени знаятъ само матерния си езикъ. И тъй, ако архиепископътъ знае да говори само турски и гръцки, той, при своитѣ обиколки, би билъ приетъ съ по-малко почести и приходитѣ му би били много по-незначителни".¹

Воденъ и околията му иматъ важенъ дѣлъ въ българското народностно движение. Отъ околията на тази стара българска столица сж произлѣзли Кирякъ Държиловичъ, който въ 1851 г. основалъ въ Солунъ българска печатница; Георги Динката, основателътъ на първата българска община въ Солунъ; Славка Динкова, която въ собствената си кжща откри въ 1867 г. първото българско девическо училище въ Солунъ.²

Българскиятъ църковенъ въпросъ се е появилъ въ своя разгаръ въ Воденъ въ 1863 год. при митрополита Никодима. Най-главенъ дѣецъ и водителъ на българитѣ въ онова време тукъ е билъ Георги Хаджи Гоговъ, който въ собствената си кжща е направилъ български параклисъ и българско училище; той въ 1871 година е присжтствувалъ и като представителъ отъ страна на воденскитѣ и ениджевардарскитѣ българи въ Българския народенъ църковенъ съборъ въ Цариградъ.³

Горещото желание на воденскитѣ българи и характерътъ на тогавашния гръцки владика Никодимъ ясно се изтъкватъ въ една дописка отъ Воденъ, написана на македонски говоръ и печатана въ брой 26 отъ 1867 г. на цариградския вестникъ „Македония“, гдето между друго въ дописката се казва:

„Бугаритѣ на Македоніѣхъ сакатъ езикотъ си въ църквите, сакатъ сколина (т. е. школи, училища) и за да поддър-

¹ „Tous les archevêques qui se succèdent à Vodéna, quoique Grecs de nation sont dans l'obligation d'apprendre la langue bulgare; leur diocèse se compose de plus de cent villages, dont les habitants ne parlent que leur langue maternelle. Or, si l'archevêque ne savait parler que le turc et le grec, il recevrait, dans ses courses annuelles, moins d'hommage publics, et ses revenus seraient beaucoup moins considérables Ibidem I, 77, вж. Йор. Иван. Бълг. въ Мак. II изд. 1917, стр. 205.

² Ministère des Affaires Etrangères: La Question Bulgare et les Etats Balkaniques, Sofia, 1919, p. 73.

³ Ibid и А. Шоловъ: Изъ живота и положението на българитѣ въ виляетитѣ, Пловдивъ, 1894, стр. 201—203.

жатъ тыя сакатъ еднороденъ Бугаринъ владика, защо дори до овой сахатъ не салде гръцки владицы имахъ туку и фанатицы и терачи (т. е. гонители) на езикотъ, както г-нъ Никодимъ, той що повеке отъ два милиони гроша во малко казандиса отъ Бугаритѣ и за дарба имъ остави молепцуваніето на уніятството, а да се тресатъ още кутрытѣ попове да употрѣбать, баремъ по-проститѣ, на литургіѣтж Бугарскы, и що вельж? нито едно „Господи помилуй“ треска го хващаше Г-нъ Никодима кога го слушаше“.¹

Отъ българската община въ градъ Водень запазени сж два печата, чиито факсимилета виждаме въ книгата на г. проф. Й. Ивановъ,² единия печатъ съ надписъ „Българска Община, 1870 г.“, а другия „Българска Църковна Община, 1870 год.“.

За стѣснителното положение на българското население въ българско просвѣтително отношение срещаме нѣколко интересни бележки у архимандрита Антонина, настоятеля на руската цариградска посолска църква, който презъ 1862 год. е миналъ презъ Водень.³ Ето извлечението: . . . „Отъ церквей мы перешли въ школу. . . Все преподаваніе въ нихъ идетъ по гречески. Алфавитарій у всѣхъ на языкѣ, объ азбукѣ помиму нѣтъ. Кто би осмѣлился подумать, а особено заговорить о ней, тотъ рискнулъ бы попасть на замѣчаніе сперва у владыки, а потомъ и у мудира, а затѣмъ и у наши областнаго и далѣе, гдѣ слѣдуетъ. . . Извѣстный Болгарскій патриотъ и школьный учитель Іорданъ за подобные незаконные и мятежническіе помыслы не такъ давно попалъ въ тюрьму, и хорошо, что отдѣлялся одною ссылкою въ Діарбекирь, тужа, какъ слышно всего болѣе о томъ, что сидитъ праздно безъ дѣла, тогда какъ могъ бы десятки и сотни своихъ однородцевъ научить читать и писать. И это дѣлають люди, которые осмѣливаются весьма нерѣдко называть русскихъ свѣтогасителями“ (стр. 207—208).

¹ Царигр. в. „Македонія“, 1867, бр. 26, вж. докум. № 187 отъ кн на пр. Й. Ивановъ, Българитѣ въ Македония, 2-о изд. год. 1917.

² Вж. докум. № 203 отъ кн. на проф. Й. Ивановъ: Бълг. въ Мак. 2-о изд. год. 1917.

³ Той е напечаталъ своитѣ впечатления и научни археологически изследвания въ книгата: „Поѣздка въ Румелию, 1879, изъ Румелия въ 1886.

Преди Антонина именитиятъ руски славистъ В. Григоровичъ, който е миналъ презъ Воденъ между 1844—1845, е забелезаль, какъ въ гръцкото училище тукъ се учили само български деца.¹

Сжщото стѣснително положение заварватъ и английскитѣ филантропки Ерби и Мекензи, които сжщо презъ 1863 година минаватъ презъ Воденъ и казватъ, че българитѣ неохотно се учатъ въ гръцкитѣ училища и за да се отгърватъ отъ гръцкия патриархъ гледатъ да се възползуватъ отъ римско-католическото влияние, а после да намерятъ средство да се избавятъ и отъ папата.² За римско-католическото влияние въ онова време срещаеме загатване и въ дописката на воденскитѣ българи до цариградския в. „Македония въ бр. 26 отъ 1877 г., която цитирахме по-горе.

До 1869 г. нѣмаме точни сведения за имената на българскитѣ учители въ гр. Воденъ. Отъ 1869 до 1870 год. българскитѣ учители въ Воденъ сж били: дяконъ Агапий—род. отъ Кюстендилъ, Димитъръ Станчовъ отъ Одринско, Търпо Яневъ отъ село Косинецъ — Костурско, Димитъръ Македонски отъ село Емборе — Кайлярско и Славка Недѣлчева (неизвестно отъ кжде).

Презъ 1870 год. въ Воденъ е имало и българско учено-любиво читалище, на чийто печатъ фотографската снимка намираме въ книгата на проф. Й. Ивановъ съ надписъ „Българско читалище въ Воденъ“, а вътре — заловени ржце съ отворена книга и дата 1870 г.³

Отъ 1871 до 1880 г. български учители въ Воденъ сж били: Славка Недѣлкова (сжщата отъ 1870 год.), Димитъръ

---

¹ Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европейской Турціи — 2-е издание, Москва, стр. 93.

² G. M. Mackenzie and P. Jerby: Travels in the Slavonic provinces of Turkey — in — Europe, London, 1867, p. 37 „In Vodena and Yenidje a Greek school is foundel... One result of this anti-nationale policy is, that the Bulgarians, elsewhere so eager to learn, are in these districts listless and dull... Some of them calculate on using Latin aid to get rid of the Patriarch, and then finding means to get rid of the Pope... In Monastir the Unionists had a school, and at Yenidje they were bulding a church.“

³ Сравни и приложенитѣ фотографски снимки отъ тия Воденски печати на стр. 334 отъ книгата на проф. Й. Ивановъ, Българитѣ въ Македония — докум. № 203.

Франго отъ с. Богданци, Константинъ П. Стефановъ отъ Търново, Константинъ Маджаровъ отъ Щипъ, Траянъ Кундураджиевъ и Петъръ Ачевъ отъ Прилѣпъ, Иванъ П. Георгиевъ отъ с. Владово и Георги Ст. Поповъ отъ сѣщото село. Следъ това класнитѣ учители сж започнали да се назначаватъ съ оказанието на училищния отдѣлъ при св. Българ. Екзархия, което е траяло до Балканската война.¹ Измежду българскитѣ учители въ Воденъ—назначени отъ св. Екзархия е и пишущиятъ тия редове, който е учителствувалъ презъ учеб. 1887, 88 г.

Българското народно просвѣщение продължава натагъкъ все повече да се развива и високо да бжде народното съзнание. За презъ 1911/12 учил. година при пълното описание на Воденската кааза ще изложимъ и статистична таблица за броя на училищата и ученицитѣ въ Воденско.

Следъ окупирането на тия мѣста отъ гърцитѣ отъ Балканската война насамъ българското народно просвѣщение престава, тъй като презъ това време всички български училища тука по най-насилнически начинъ бидоха закрити и учителитѣ изгонени.
